

An Analysis of the Defense Strategy of the Islamic Republic of Iran Based on the Thoughts of Ayatollah Khamenei within the Framework of International Relations Theories

Ahmad Qorbani¹, Hossein Karimifard², Hamed Mohagheghnia³, Fereydoun Akbarzadeh⁴

¹ PhD Student, Department of Political Science, Ahv.C., Islamic Azad University, Ahvaz, Iran.
ahmad.qorbani@iau.ac.ir

² Department of Political Science, Ahv.C., Islamic Azad University, Ahvaz, Iran (**Corresponding author**). hk.karimi119@iau.ac.ir

³ Department of Political Science, Ahv.C., Islamic Azad University, Ahvaz, Iran. hm1354@iau.ac.ir

⁴ Department of Political Science, Ahv.C., Islamic Azad University, Ahvaz, Iran. fakbarzadeh@iau.ac.ir

Abstract

This research has been conducted with the aim of analyzing the defense strategy of the Islamic Republic of Iran based on the thoughts of Ayatollah Khamenei. Following the Imposed War and structural changes in the international system, Iran faced complex threats that necessitated the redefinition of its defense strategies. The main question of the research is which components of the Supreme Leader's defense thought have caused an increase in deterrence and the strengthening of Iran's sustainable security. The research method is descriptive-analytical, and data have been collected from library sources. The findings indicate that the defense thought of the Leader of the Revolution emphasizes concepts such as "futuristic defense strategy," active defense diplomacy, reaction speed, hybrid strategies, and security scenario planning, and by integrating these principles, the Islamic Republic of Iran has been able to preserve national security and upgrade its regional status. Furthermore, the analysis of Iran's defense strategies in comparison with Western preemptive and preventive models shows that this approach, based on deterrence and flexibility, possesses high efficiency in confronting emerging threats.

Keywords: Defense strategy, Deterrence, Defense thought, Ayatollah Khamenei, Neorealism, Constructivism, Iran.

Cite this article: Qorbani, A., Karimifard, H., Mohagheghnia, H. & Akbarzadeh, F. (2025). An Analysis of the Defense Strategy of the Islamic Republic of Iran Based on the Thoughts of Ayatollah Khamenei within the Framework of International Relations Theories. *Iranian Political Research*, 12(3), p. 97-122.

Received: 2025/05/09 ; **Received in revised form:** 2025/06/30 ; **Accepted:** 2025/07/26 ; **Published online:** 2025/10/12

Article type: Research Article

Publisher: Qom Islamic Azad University

©2025/authors retain the copyright and full publishing rights

تحلیل راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران براساس اندیشه‌های آیت‌الله خامنه‌ای در چارچوب نظریه‌های روابط بین‌الملل

احمد قربانی^۱، حسین کریمی‌فرد^۲، حامد محقق‌نیا^۳، فریدون اکبرزاده^۴

^۱ دانشجوی دکتری، گروه علوم سیاسی، واحد اهواز، دانشگاه آزاد اسلامی، اهواز، ایران. ahmad.qorbani@iau.ac.ir

^۲ گروه علوم سیاسی، واحد اهواز، دانشگاه آزاد اسلامی، اهواز، ایران (نویسنده مسئول). hk.karimi119@iau.ac.ir

^۳ گروه علوم سیاسی، واحد اهواز، دانشگاه آزاد اسلامی، اهواز، ایران. hm1354@iau.ac.ir

^۴ گروه علوم سیاسی، واحد اهواز، دانشگاه آزاد اسلامی، اهواز، ایران. fakbarzadeh@iau.ac.ir

چکیده

این پژوهش با هدف تحلیل راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران براساس اندیشه‌های آیت‌الله خامنه‌ای انجام شده است. پس از جنگ تحمیلی و تغییرات ساختاری در نظام بین‌الملل، ایران با تهدیدات پیچیده‌ای مواجه شد که ایجاب می‌کرد راهبردهای دفاعی خود را بازتعریف کند. پرسش اصلی پژوهش این است که کدام مؤلفه‌های اندیشه دفاعی مقام معظم رهبری موجب افزایش بازدارندگی و تقویت امنیت پایدار ایران شده است. روش تحقیق توصیفی-تحلیلی بوده و داده‌ها از منابع کتابخانه‌ای جمع‌آوری شده‌اند. یافته‌ها نشان می‌دهد که اندیشه دفاعی رهبر انقلاب، بر مفاهیمی چون «راهبرد دفاع آینده‌نگر»، دیپلماسی دفاعی فعال، سرعت واکنش، راهبردهای ترکیبی و سناریونویسی امنیتی تأکید دارد و با تلفیق این اصول، جمهوری اسلامی ایران قادر به حفظ امنیت ملی و ارتقای جایگاه منطقه‌ای خود شده است. همچنین، تحلیل راهبردهای دفاعی ایران در مقایسه با مدل‌های پیش‌دستانه و پیشگیرانه غرب نشان می‌دهد که این رویکرد مبتنی بر بازدارندگی و انعطاف‌پذیری، کارآمدی بالایی در مواجهه با تهدیدات نوظهور دارد.

کلیدواژه‌ها: راهبرد دفاعی، بازدارندگی، اندیشه دفاعی، آیت‌الله خامنه‌ای، نواقع‌گرایی، سازه‌انگاری، ایران.

استناد به این مقاله: احمد؛ کریمی‌فرد، حسین؛ محقق‌نیا، حامد؛ اکبرزاده، فریدون (۱۴۰۴). تحلیل راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران براساس اندیشه‌های آیت‌الله خامنه‌ای در چارچوب نظریه‌های روابط بین‌الملل. *سیاست‌پژوهی ایرانی*، ۱۲(۳)، ص ۹۷-۱۲۲.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۲/۱۹؛ تاریخ اصلاح: ۱۴۰۴/۰۴/۰۸؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۵/۰۳؛ تاریخ انتشار آنلاین: ۱۴۰۴/۰۷/۲۰

ناشر: دانشگاه آزاد اسلامی واحد قم

نوع مقاله: پژوهشی

©۱۴۰۴ / نویسندگان دارنده حق مؤلف مقاله خود بدون محدودیت هستند.

۱. مقدمه

با گذشت چهار دهه از تأسیس جمهوری اسلامی ایران، بررسی راهبردهای دفاعی کشور در مواجهه با تهدیدات منطقه‌ای و بین‌المللی، اهمیت فزاینده‌ای یافته است. یکی از موضوعات کمتر پژوهش شده، نقش اندیشه‌های دفاعی مقام معظم رهبری در شکل‌دهی راهبردهای جمهوری اسلامی است. به‌ویژه مفهومی که ایشان آن را «دفاع آینده‌نگر» می‌نامند، نیازمند تحلیل علمی است؛ تا مشخص شود چگونه این دیدگاه در تدوین راهبردهای دفاعی و تقویت بازدارندگی ملی اثرگذار بوده است. این رویکرد، هم از جنبه نظری و هم در عرصه عملی، چارچوبی برای تدوین راهبردهای دفاعی مناسب در برابر تهدیدات و تهاجمات دشمنان انقلاب اسلامی فراهم می‌آورد. از این‌رو، بررسی اندیشه دفاعی ایشان، نه تنها ضرورتی علمی و راهبردی محسوب می‌شود، بلکه ازجمله وظایف اساسی مسئولان و پژوهشگران حوزه امنیت و دفاع نیز به‌شمار می‌رود. ایشان بر این باورند که نیروهای مسلح باید همواره آمادگی دفاع همه‌جانبه از دستاوردها و آرمان‌های انقلاب اسلامی را حفظ کنند. در چارچوب سیاست‌گذاری راهبردی، هر مسئله‌ای که با امنیت ملی، سیاست خارجی و دفاعی کشور مرتبط باشد، می‌تواند بر مبنای اندیشه‌های مقام معظم رهبری مورد تحلیل و ارزیابی قرار گیرد (برزگر و رضائی، ۱۳۹۵، ص ۸). اندیشه دفاعی مقام معظم رهبری، با تکیه بر ارزش‌های متعالی اسلام و اصول واقع‌گرایانه، زمینه‌ساز ارائه پاسخ‌های مؤثر به تهدیدات منطقه‌ای و فرمانطقه‌ای علیه جمهوری اسلامی ایران است. در این راستا، شناخت دقیق‌ترین امنیت ملی و نحوه مواجهه با تهدیدات، مستلزم بررسی ادراک ذهنی و راهبردهای کلان ایشان است. عوامل متعددی در شکل‌دهی به معادلات قدرت و امنیت ایران نقش دارند که از آن جمله می‌توان به جنگ تحمیلی ایران و عراق، پیامدهای یازدهم سپتامبر، فعالیت‌های هسته‌ای کشور، بومی‌سازی فناوری‌های دفاعی، حضور قدرت‌های فرمانطقه‌ای در خلیج فارس، تحولات جهان عرب و کنش‌های مستقل یا وابسته برخی بازیگران منطقه‌ای اشاره کرد (برزگر و رضائی، ۱۳۹۵، ص ۸). پس از واقعه یازدهم سپتامبر، ایالات متحده راهبرد «جنگ پیش‌دستانه» را در پیش گرفت و تغییر رژیم‌های مخالف را از طریق حملات نظامی در دستور کار خود قرار داد (قربانی‌علی‌آبادی، ۱۳۹۰، ص ۱). این سیاست که در دوران بوش به اوج خود رسید، منجر به تغییرات عمده در نظام بین‌الملل و معادلات امنیتی منطقه خاورمیانه و خلیج فارس شد (قاسمیان و فلاح‌نژاد، ۱۳۸۷، ص ۱۰۳). اهمیت و ضرورت تحقیق در دو بُعد قابل بررسی است: نخست، ضرورت تئوریزه کردن و مدل‌سازی اندیشه‌های مقام معظم رهبری در خصوص دفاع آینده‌نگر و دوم، بهره‌گیری از این چارچوب نظری برای تأمین منافع و امنیت ملی در شرایط متحول بین‌المللی. از آنجاکه این راهبرد، پاسخی به تهدیدات خارجی و عاملی مؤثر در

دیپلماسی دفاعی کشور است، پژوهش حاضر در پی یافتن پاسخ به این سؤال کلیدی است: کدام مؤلفه‌های اندیشه دفاعی مقام معظم رهبری موجب افزایش بازدارندگی و تقویت امنیت پایدار ایران شده است؟ فرضیه پژوهش این است که اندیشه دفاعی مقام معظم رهبری مبتنی بر دفاع آینده‌نگر از طریق مؤلفه‌هایی همچون دیپلماسی دفاعی، راهبرد دفاع ترکیبی، سرعت واکنش، مواجهه فعالانه با تهدیدات و سناریونگاری امنیتی، موجب افزایش بازدارندگی و تأمین امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران در برابر تهدیدات منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای خواهد شد و این راهبرد در چارچوب نظری سازه‌نگاری و نواقعی‌گرایی قابل تبیین است. این پژوهش از نوع توصیفی-تحلیلی بوده و داده‌های آن از طریق مطالعات کتابخانه‌ای گردآوری شده است.

نوآوری‌های پژوهش حاضر:

- ۱) تحلیل یکپارچه و نظام‌مند مفهوم دفاع آینده‌نگر و نسبت آن با بازدارندگی ملی.
- ۲) ارائه چارچوب نظری نوین با ترکیب سازه‌نگاری و نواقعی‌گرایی.
- ۳) بررسی همزمان مؤلفه‌های چندگانه دفاعی شامل دیپلماسی دفاعی، راهبرد ترکیبی، سناریونگاری و مواجهه فعال.
- ۴) پرکردن شکاف میان اندیشه دفاعی رهبری و راهبرد عملی دفاع جمهوری اسلامی و تبیین فرآیند تبدیل مفاهیم راهبردی به ساختارهای عملیاتی.

۲. چارچوب نظری

۱-۲. نئورئالیسم

نئورئالیسم به‌عنوان پاسخی واقع‌گرایانه به رویکردهای لیبرال در روابط بین‌الملل پدید آمد. لیبرال‌ها بر شکل‌گیری نظم بین‌المللی صلح‌آمیز مبتنی بر همکاری میان کشورهای دموکراتیک، از طریق سازمان‌هایی مانند جامعه ملل، تأکید داشتند؛ اما این امید در دهه‌های ۱۹۲۰ و ۱۹۳۰ با ظهور فاشیسم تهاجمی از بین رفت. شاخصه اصلی وضعیت جدید بین‌المللی، جنگ و مبارزه برای بقا بود و موجب شکل‌گیری رویکرد جدیدی از واقع‌گرایی شد.

دو اثر کلیدی در این زمینه عبارتند از: «بحران بیست ساله» اثر ای.اچ. کار (۱۹۳۹) و «سیاست در میان ملل» اثر هانس مورگنتا (۱۹۴۸)؛ که به‌عنوان شاخه‌های رئالیسم کلاسیک شناخته می‌شوند و بر مفهوم قدرت تأکید دارند (Lebow, 2013; Jacobs, 2014). واقع‌گرایان کلاسیک معتقدند که درگیری میان دولت‌ها به‌دلیل کمبود منابع اقتصادی یا طبیعت شرور بشر در یک سیستم بین‌المللی آنارشیک اجتناب‌ناپذیر است. کت والتز (۱۹۷۹) با کتاب «نظریه سیاست بین‌الملل»، واقع‌گرایی را توسعه داد و نئورئالیسم یا رئالیسم ساختاری را معرفی کرد. نئورئالیسم سه فرضیه اصلی دارد:

(۱) دولت‌ها بازیگران اصلی هستند: دولت‌ها به صورت منطقی و حداکثری عمل می‌کنند. هرچند نئورئالیست‌ها وجود بازیگران دیگر مانند سازمان‌های بین‌المللی یا شرکت‌های فراملی را تصدیق می‌کنند؛ اما نقش آنها در تحولات واقعی سیستم بین‌الملل تعیین‌کننده نیست.

(۲) سیستم بین‌المللی آنارشیک است: هیچ قدرت برتر مشخصی وجود ندارد و دولت‌ها برای بقای خود باید قدرت خود را حداکثر کنند. سیاست داخلی کشورها، اعم از دموکراتیک یا اقتدارگرا، تأثیر چندانی بر رفتار بین‌المللی ندارد.

(۳) توزیع توانایی‌های اقتصادی و نظامی، مهم‌ترین متغیر سیستمیک است: تحلیل روابط بین‌الملل باید براساس توزیع قابلیت‌ها انجام شود (Waltz, 1979).

نئورئالیسم با رئالیسم کلاسیک در بازتعریف جایگاه دولت به عنوان بازیگر اصلی و تمرکز بر بقاء و امنیت، تفاوت چندانی ندارد؛ اما بر تحلیل سیستمیک و توزیع قدرت، تأکید بیشتری دارد. این نظریه همچنین برای اخلاق، جایگاه محدودی قائل است و اصول اخلاقی در سیاست بین‌الملل به عامل ثانویه برای قدرت و بقاء تقلیل می‌یابد.

۱-۱-۲. تفاوت‌های رئالیسم و نئورئالیسم

چهار تفاوت مهم بین رئالیست‌ها و نئورئالیست‌ها عبارتند از (Waltz, 1979):

(۱) درک هرج و مرج: رئالیست‌ها آن را یک شرط کلی می‌دانند؛ اما نئورئالیست‌ها ساختار بین‌المللی را محور تحلیل می‌دانند.

(۲) اهمیت سیاست داخلی: نئورئالیست‌ها آن را کم‌اهمیت می‌دانند؛ در حالی که رئالیست‌ها معتقدند ساختار سیاسی داخلی بر رفتار بین‌المللی اثرگذار است.

(۳) هدف قدرت: رئالیست‌ها قدرت را هدف می‌دانند، اما نئورئالیست‌ها آن را ابزار تأمین امنیت و بقای دولت می‌دانند.

(۴) تحلیل رفتار کشورها: نئورئالیست‌ها بر توزیع سیستمیک منابع تمرکز دارند؛ در حالی که رئالیست‌ها ماهیت رژیم، شخصیت رهبران و تعاملات دوجانبه را بررسی می‌کنند. نمونه بارز این تفاوت، تحلیل جنگ آمریکا با عراق در سال ۲۰۰۳ است.

۲-۱-۲. رئالیسم تهاجمی و دفاعی

نئورئالیسم مدرن به دو شاخه تقسیم می‌شود:

- رئالیسم تهاجمی: مرشیمر^۱ (۲۰۰۱) معتقد است که سیستم بین‌الملل دارای پنج ویژگی است:

هرج و مرج، توانایی‌های نظامی تهدیدکننده، عدم اطمینان نسبت به اقدامات دیگر کشورها، تمرکز بر بقاء، و بازیگران منطقی.

- **رنالیسم دفاعی:** والتز^۱ (۱۹۷۹) بر تعادل قدرت و افزایش امنیت برای حفظ ثبات تأکید دارد. بنابراین، ثنورنالیست‌ها روابط بین‌الملل را عمدتاً به رقابت دولت‌ها بر سر منابع اقتصادی و نظامی محدود می‌کنند.

۲-۲. سازه‌انگاری

سازه‌انگاری پس از پایان جنگ سرد به‌عنوان رویکرد نوین در روابط بین‌الملل مطرح شد. این دیدگاه به ماهیت واقعیت و دانش (معرفت‌شناسی) توجه دارد و جهان اجتماعی را محصول روابط بین بازیگران می‌داند (Onuf, 1989). سازه‌انگاران بر نقش ایده‌ها و عقاید در شکل‌دهی رفتار بازیگران تأکید دارند. به‌عنوان مثال، سلاح‌های هسته‌ای به‌خودی‌خود معنا ندارند؛ بلکه معنا و اثر آنها وابسته به زمینه اجتماعی و برداشت بازیگران است (Wendt, 1992). هویت، بازنمایی درک بازیگر از شخصیت خود است و بر علایق و رفتار او تأثیر می‌گذارد. دولت‌ها نمی‌توانند برخلاف هویت خود عمل کنند؛ زیرا این امر، اعتبار هویت و ترجیحات آنها را تضعیف می‌کند. نمونه تاریخی آن، تحول هویت سیاسی آلمان پس از جنگ جهانی دوم از نظامی‌گرایی به صلح‌طلبی است. هنجارها استانداردهای رفتار مناسب برای بازیگران با هویت معین‌اند و انواعی مانند هنجارهای تنظیمی، سازنده و تجویزی دارند (Katzenstein, 1996; March & Olsen, 1998, Finnemore & Sikkink, 1998). هنجارها ابتدا باید پذیرفته شده و درونی شوند؛ تا به رفتار موردانتظار تبدیل گردند. سازه‌انگاران متعارف، بر پرسش‌های «چه چیزی» تأکید دارند؛ یعنی چه عواملی رفتار بازیگران را شکل می‌دهد. سازه‌انگاران انتقادی، بر پرسش‌های «چگونه» تمرکز دارند؛ یعنی بازیگران چگونه به یک هویت خاص اعتقاد پیدا می‌کنند. زبان و ارتباط، نقش کلیدی در شکل‌دهی واقعیت اجتماعی دارد و امکان تغییر آن را فراهم می‌کند. به‌طور خلاصه سازه‌انگاری، روابط بین‌الملل را نه صرفاً به رقابت بر سر قدرت و منابع، بلکه به تعامل اجتماعی، هویت‌ها، هنجارها و ایده‌ها پیوند می‌دهد.

۳. اندیشه‌های دفاعی مقام معظم رهبری: آرمان‌گرایی واقع‌بین

با پایان جنگ تحمیلی و رحلت امام خمینی، آیت‌الله خامنه‌ای به‌عنوان رهبر انقلاب اسلامی بر مسند رهبری نشستند و جمهوری اسلامی، وارد دوران تثبیت رهبری و بازسازی ساختارهای سیاسی، اقتصادی و امنیتی شد. در این راستا، به‌منظور مقابله با تهدیدات روزافزون، جمهوری اسلامی ایران

1. Waltz

نیازمند یک برنامه منسجم برای دستیابی به امنیت پایدار بود. در عرصه سیاست‌گذاری امنیتی، مقام معظم رهبری نقش تعیین‌کننده و بازیگری اساسی ایفا می‌کند و در رأس سیاست‌های دفاعی کشور قرار دارند. از این‌رو، شناسایی، تحلیل و تبیین اندیشه‌های ایشان برای فهم مسئله «امنیت پایدار» جمهوری اسلامی ایران ضروری است. اصول نظری نواقع‌گرایی و سازه‌انگاری، به‌صورت مستقیم و غیرمستقیم، جایگاه مهمی در الگویی که رهبری برای تأمین امنیت و مقابله با تهدیدات اتخاذ کرده‌اند، ایفا می‌کنند. تفکرات مقام معظم رهبری، همواره در چارچوب قانون اساسی و مبانی انقلاب اسلامی شکل گرفته و رابطه‌ای مستقیم با اصول بنیادین نظام دارد؛ بنابراین، تحلیل اندیشه‌های دفاعی ایشان مستلزم بررسی همزمان این دو بُعد است.

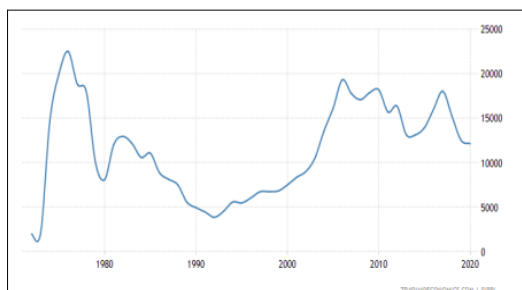
۱-۳. واکاوی راهبرد دفاعی واقع‌بین در اندیشه مقام معظم رهبری از منظر نواقع‌گرایی

نواقع‌گرایی در روابط بین‌الملل بر ساختار نظام بین‌الملل و نقش قدرت تأکید دارد و خود دارای گرایش‌های مختلف است. برخی بر بقاء از طریق موازنه قوا و اتحاد با دیگر کشورها تمرکز دارند؛ در حالی که گروهی دیگر بر افزایش توان نظامی و قدرت سخت به‌عنوان ابزار اصلی بازدارندگی تأکید می‌کنند (Waltz, 1979; Mearsheimer, 2001). در این راستا، پژوهش حاضر به بررسی جایگاه عناصر مهم نواقع‌گرایی در الگوی واقع‌بین مقام معظم رهبری برای دستیابی به امنیت پایدار و مقابله با تهدیدات پرداخته است. برای این منظور، به سخنرانی‌ها و اسناد منتشرشده توسط دفتر حفظ و نشر آثار رهبر انقلاب استناد می‌شود.

۱-۳-۱. توجه به توان نظامی

یک اصل مهم میان واقع‌گرایی و نواقع‌گرایی، تأکید بر توان نظامی و افزایش قدرت ملی است. واقع‌گرایان کلاسیک مانند هانس مورگنتهاو و چارلز کار، و نواقع‌گرایانی همچون جان میرشایمر و فرید زکریا، بر نقش قدرت در بازدارندگی و حفظ امنیت ملی تأکید کرده‌اند (Waltz, 1979; Morgenthau, 1948; Mearsheimer, 2001; Zakaria, 1998). در جمهوری اسلامی ایران نیز این تأکید قابل مشاهده است. قانون اساسی (اصل ۱۵۰) وظیفه نگهبانی از انقلاب و دستاوردهای آن را برعهده سپاه پاسداران قرار داده و رهبر انقلاب، افزایش توان ملی و نظامی را راهبردی آینده‌نگر و تدافعی برای حفظ امنیت کشور معرفی می‌کند. ایشان در دیدار فرماندهان نیروی هوایی تأکید کردند که توان نظامی برای جلوگیری از تهدید و حفظ امنیت است و جنبه تهاجمی ندارد: «قوی بشویم تا جنگ نشود؛ قوی بشویم تا تهدید دشمن تمام شود» (۱۳۹۸/۱۱/۱۹). سند چشم‌انداز ۲۰ ساله کشور نیز افزایش توان نظامی را برای بازدارندگی، ابتکار عمل و حفاظت از منافع

ملی هدف‌گذاری کرده است (سند چشم‌انداز بیست ساله، ۱۳۸۲). نمودار (۱)، هزینه‌های نظامی ایران از سال ۲۰۱۲ تا ۲۰۲۰ را نشان می‌دهد و روند افزایشی آن بیانگر پیگیری مستمر سیاست بازدارندگی و افزایش قدرت ملی است.

نمودار ۱- هزینه‌های نظامی جمهوری اسلامی ایران

نمودار (۱) هزینه‌های نظامی ایران، روند صعودی را نشان می‌دهد؛ اما تحلیل صرفاً بر ارقام مطلق، ناقص است. برای ارزیابی دقیق، باید میزان بودجه نظامی را نسبت به کل بودجه عمومی و درآمدهای ملی سنجید؛ تا سهم واقعی آن در اقتصاد و سیاست‌گذاری دفاعی مشخص شود. به‌عنوان نمونه، در دوران سازندگی و دولت اصلاحات، با وجود کمترین بودجه مطلق نظامی طی ۱۶ سال اخیر، سهم دفاعی نسبت به کل بودجه، قابل توجه بوده است. توان نظامی، همچنان یکی از ستون‌های اصلی راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی برای تأمین منافع ملی باقی مانده است.

۳-۱-۲. ساختار نظام بین‌الملل

برای تحلیل ساختار نظام بین‌الملل، باید به هویت و ارزش‌ها توجه کرد. در قانون اساسی، نقش حمایتی برای ایران در حمایت از مستضعفان جهان و پناهندگان سیاسی تعیین گردیده است. به بیان بهتر، ایران، کشور حامی مستضعفانی است که نظام سلطه باعث شده است حقوق آنها پایمال گردد. به همین دلیل، ایران هویتی در تعارض با نظام سلطه حاکم بر نظام بین‌الملل دارد. ایران با هویت حامی مستضعفان و محرومان و ملت‌های ستمدیده شناخته می‌شود. در تفکرات مقام معظم رهبری، همان‌طور که در قانون اساسی آمده است، ایران حامی ملت‌های مظلوم و ستمدیده است. چکیده دیدگاه رهبری این است که نظام بین‌الملل، یک نظام سلطه‌آمیز است که در رأس آن آمریکا قرار دارد و به بیشتر کشورها ظلم می‌کند. نظام بین‌الملل، بیشتر ظلم به کشورهای بی‌دفاع است. مقام معظم رهبری برای نظام بین‌الملل چند شاخصه عملی می‌آورد که بیانگر سلطه‌آمیز بودن آن است؛ این شاخصه‌ها عبارتند از: سیاست‌های متناقض، عدم پایداری، دموکراسی، جنگ افروزی و نقض صلح

و امنیت منطقه‌ای و بین‌المللی، مواجهه متناقض نظام سلطه با مسئله فلسطین، برخورداری از تسلیحات هسته‌ای و مخالفت با دسترسی ایران به انرژی صلح‌آمیز هسته‌ای، رفتارهای متناقض با پدیده تروریسم، استفاده از ابزار زور و خشونت، نقض حقوق بشر و تناقض در رفتارها، حق تعیین سرنوشت و سلطه بیگانه (عباسی، ۱۳۹۷). به همین منظور، رهبر انقلاب در نظام بین‌الملل دو رویکرد برای ایران قائل شده است. مقام معظم رهبری در این راستا عنوان می‌کند: «ما در عرصه بین‌الملل دو نوع کار داریم، یک کار اصلی که عبارت است از همکاری‌های بین‌المللی و یک کار اضطراری که همان مبارزه است» (مقام معظم رهبری، ۱۳۷۵/۰۱/۰۴). همچنین رهبر ایران، قدرت‌های سلطه‌گر را عامل ناامنی در منطقه و جهان دانسته و همواره بر لزوم همکاری و حفظ جبهه مقاومت به منظور مبارزه با سلطه‌گران در منطقه تأکید کرده است. ایشان تأکید فراوانی بر «بی‌اعتمادی مطلق» به نظام سلطه و قدرت‌های جهانی داشته‌اند.

۳-۱-۳. راهبرد موازنه قدرت و اتحاد منطقه‌ای

یکی دیگر از مواردی که نواقض گرایان به آن اعتقاد دارند، اتحاد و ائتلاف است. وجود این ائتلاف، چه بُعد تدافعی داشته باشد و چه بُعد تهاجمی، در نظام بی‌حکومت ضروری است. به این امر، در قانون اساسی نیز اشاره شده است. طبق اصل ۱۱ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، به حکم آیه کریمه «ان هذه ائمتکم ائمة واحدة و انا ربکم فاعبدون»، همه مسلمانان یک امت هستند و دولت جمهوری اسلامی ایران موظف است سیاست کلی خود را بر پایه ائتلاف و اتحاد ملل اسلامی قرار دهد و کوشش کند تا وحدت سیاسی، اقتصادی و فرهنگی جهان اسلام را تحقق بخشد (قانون اساسی، اصل ۱۱). همچنین، طبق اصل ۱۵۴: جمهوری اسلامی ایران، سعادت انسان در کل جامعه بشری را آرمان خود می‌داند و استقلال و آزادی و حکومت حق و عدل را حق همه مردم جهان می‌شناسد. بنابراین، در عین خودداری کامل از هرگونه دخالت در امور داخلی ملت‌های دیگر، از مبارزه حق طلبانه مستضعفین در برابر مستکبرین در هر نقطه از جهان حمایت می‌کند (قانون اساسی: اصل ۱۵۴). این اصول، زمینه‌ساز فعالیت‌های ائتلافی ایران در سطح منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای شده است. این نوع اتحادها که ماهیتی ارزشی، سیاسی و نظامی دارند، شباهت زیادی با الگوی روابط جمهوری اسلامی ایران با کشورهای همسو داشته‌اند. البته، این اتحاد نباید منجر به نقض تمامیت مرزی شود که در اصل نهم به آن اشاره شده است. طبق اصل نهم: «در جمهوری اسلامی ایران آزادی و استقلال و وحدت و تمامیت ارضی کشور از یکدیگر تفکیک‌ناپذیرند و حفظ آنها وظیفه دولت و آحاد ملت است. هیچ فرد یا گروه یا مقامی حق ندارد به نام حفظ استقلال و تمامیت ارضی کشور آزادی‌های مشروع را، هرچند با وضع قوانین و مقررات، سلب کند» (قانون اساسی: اصل ۹).

سیاست اتحاد و ائتلاف در تفکرات مقام معظم رهبری، هم از منظر واقع‌بینی و هم از منظر آرمان‌گرایی، جایگاه والایی دارد. شکل‌گیری این جریان ائتلاف به یک راهبرد مهم در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران تبدیل شده است. مقام معظم رهبری در زمینه اتحاد و ائتلاف، شکل‌گیری و حمایت از جبهه مقاومت را به‌عنوان نمود این اتحاد تأکید کرده‌اند. در پایان باید گفت که تهدیدات علیه ایران، همواره یا ناشی از کشورهای سلطه‌گر (همچون اروپا، آمریکا و غرب) بوده است، یا از سوی گروه‌های تروریستی و یا رژیم اشغالگر صهیونیستی اعمال شده است. به همین علت، سیاست ائتلاف و اتحاد در سطح منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای، همواره به‌عنوان یک راهبرد کلیدی در سیاست خارجی مورد توجه بوده است. نمود بین‌المللی این اتحاد را می‌توان در همکاری ایران، روسیه و جبهه مقاومت (متشکل از لبنان، فلسطین، عراق و یمن) در مقابله با تروریسم دولتی و غیردولتی در منطقه مشاهده کرد. بر همین مبنا، رهبر انقلاب در دیدار با رئیس‌جمهور روسیه، ضمن تأکید بر لزوم گسترش همه‌جانبه روابط دو کشور (ایران و روسیه)، ایستادگی کشورهای مستقل در برابر فشارهای قدرت‌های بین‌المللی را مستلزم ارتقاء و تعمیق همکاری‌ها دانستند (مقام معظم رهبری، ۱۳۸۵/۰۸/۱۵).

۴. آرمان‌گرایی واقع‌بینی در اندیشه دفاعی مقام معظم رهبری

از منظر آرمان‌گرایی دفاعی مقام معظم رهبری، اسلامیت و انقلابی بودن دو عامل هنجارساز سیاست خارجی ایران است. اقدامات ضددینی و ضدانقلاب علیه ملت ایران، تأثیر زیادی بر سیاست خارجی گذاشته است. به بیان بهتر، سیاست خارجی ایران با این اقدامات، امنیتی شده است. اسلامی بودن و انقلابی بودن حکومت‌ها، فرایند هنجارسازی را تقویت کرده و به شکل‌گیری راهبردها جهت داده است. در واقع، بر محور این دو عامل، هنجارهای گوناگونی شکل گرفته است که این هنجارها علاوه بر رفتارسازی، به اقدامات جمعی در سطح منطقه‌ای نیز شکل داده‌اند. البته به عوامل هنجارساز دیگری هم باید اشاره کرد؛ همچون ملت، احزاب، افکار عمومی. با تکیه بر همین گزاره، ایران یک کشور هنجارساز براساس منطق «اشاعه و اشتراک هنجار» و «وضوح هنجار» است (دهقانی فیروزآبادی و سلیمانی، ۱۳۹۷). این هنجارها علاوه بر تأثیرگذاری بر سیاست خارجی ایران، بر سیاست خارجی کشورهای متحد ایران نیز تأثیر گذاشته است و ایران با اشتراک هنجار، آنها را با خود همراه کرده است. مهم‌ترین آرمان‌ها و هنجارهای شکل‌گرفته در اندیشه دفاعی مقام معظم رهبری بر محور اسلامیت و انقلاب ایران عبارتند از: الف) استکبارستیزی و نفی سلطه بر محور آمریکا؛ ب) اسرائیل و صهیونیسم‌ستیزی و حمایت از مظلومین؛ ج) جنگ علیه تروریسم که در دست دشمنان اسلام شکل گرفته است؛ د) عدالت‌طلبی در نظام بین‌الملل.

۴-۱. الگوی مفهومی اندیشه دفاعی

مقام معظم رهبری پس از پایان جنگ ایران و عراق، بازدارندگی را به عنوان سنگ بنای اصلی دکتترین نظامی جمهوری اسلامی ایران تعیین کرده و رویکردی همه جانبه نسبت به مقوله دفاع ارائه نمودند (مرادپیری، ۱۳۹۱ الف، ص ۱۰۴). این دیدگاه ها که بر شناخت ضعف های دشمن، تقویت توانایی های داخلی و تدوین راهبردهای مناسب استوار است (قاسمی، ۱۳۹۱، ص ۶۹)، مبنای شکل گیری الگوی مفهومی اندیشه دفاعی جمهوری اسلامی ایران به شمار می رود؛ چراکه اصول و مؤلفه های کلیدی این اندیشه در همین رویکرد به خوبی قابل مشاهده است.

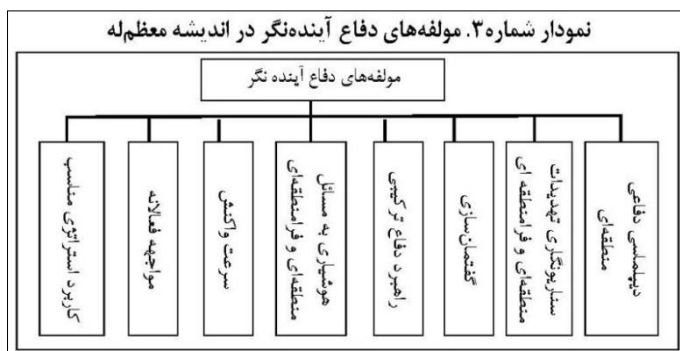
۴-۲. مؤلفه ها و جایگاه دفاع آینده نگر در اندیشه مقام معظم رهبری

در خصوص اهمیت دفاع آینده نگر می فرمایند: «دفاع، جزئی از هویت یک ملت زنده است. هر ملتی که نتواند از خود دفاع کند و اهمیت دفاع را درک نکند، به یک معنا زنده نیست» (مقام معظم رهبری، ۱۳۶۸/۰۸/۲۹). سیاست ها و دکتترین نظامی و دفاعی کشور توسط رهبری تعیین و ابلاغ می شود (برزگر و رضائی، ۱۳۹۵، ص ۱۱).

۴-۳. مؤلفه های دفاع آینده نگر

با تحلیل بیانات رهبر انقلاب و بررسی ماهیت قدرت سخت و نرم، می توان حداقل هشت مؤلفه برای دفاع آینده نگر شناسایی کرد. از جمله:

- ۱) دیپلماسی منطقه ای
- ۲) گفتمان سازی
- ۳) راهبردهای دفاع ترکیبی
- ۴) مواجهه فعالانه
- ۵) کاربرد راهبرد و تاکتیک های مؤثر.

۴-۴. ضرورت کاربرد دفاع آینده‌نگر

همه کشورها دارای توانایی نظامی هستند و هیچ‌گاه نمی‌توان از نیات دیگر کشورها مطمئن بود؛ زیرا نیات را نمی‌توان به‌صورت تجربی ارزیابی کرد (برزگر و رضائی، ۱۳۹۵، ص ۱۲).

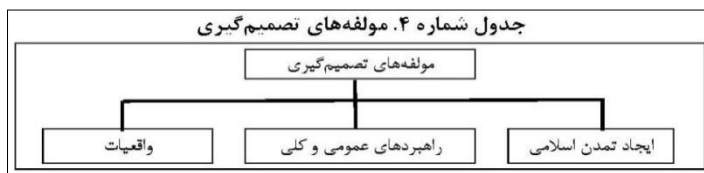
۵. مقابله با تهدیدات ترکیبی

۱-۵. دیپلماسی دفاعی منطقه‌ای

رهبر معظم انقلاب در این زمینه تأکید دارند: «ما باید در دیپلماسی، موضعی فعال داشته باشیم؛ به‌خصوص در مسائل منطقه که امروز مسائل بسیار پیچیده‌ای است؛ مسائل سوریه، عراق، لبنان، شمال آفریقا، افغانستان و پاکستان. این مسائل، فوق‌العاده پیچیده است و لازم است که با دقت و هوشیاری وارد میدان شویم» (مقام معظم رهبری، ۱۳۹۵/۰۶/۰۳). دیپلماسی دفاعی از طریق طیف گسترده‌ای از فعالیت‌ها با هدف افزایش اعتماد میان دولت‌ها گسترش می‌یابد و عملیاتی می‌شود. بدون اعتماد متقابل، روابط همکاری و مشارکت میان کشورها بی‌اساس و ناپایدار خواهد بود. ائتلاف‌های میان کشورهای دارای حاکمیت ملی، نتیجه همین دیپلماسی دفاعی است که موجب شکل‌گیری خط‌مشی سیاست خارجی دولت‌ها شده است. کشورها با گسترش اعتماد، به همکاری در سطوح سیاسی و نظامی پرداخته و یک سازوکار قانونی برای تعاملات خود ایجاد می‌کنند (Fetic, 2014, p. 11). مقام معظم رهبری در این زمینه معتقدند: «شاخص دیپلماسی خود را مقابله با رفتار نظام سلطه و خروج از قاعده سلطه‌گر و سلطه‌پذیر می‌دانیم» (مقام معظم رهبری، ۱۳۸۶/۰۵/۳۰). مهم‌ترین ویژگی‌های دیپلماسی پیشگیرانه و دفاعی، توسعه فضای اعتماد در میان کشورها است. این دیپلماسی از طریق فرآیند عملیاتی‌سازی اعتماد میان دولت‌ها طراحی شده و می‌تواند در تعهدات بین‌المللی کشورها مورد استفاده قرار گیرد یا از وقوع مناقشات پیشگیری کند (Fetic, 2014, p.11).

۲-۵. سناریونگاری تهدیدات

رهبر معظم انقلاب، برخلاف کارشناسان و تحلیل‌گران، تمرکز اصلی خود را بر رمزگشایی سناریوهای آمریکا قرار داده و در این راستا، توجه همگان را به خطر نفوذ دشمن جلب کرده‌اند: «تا چشم‌انداز را برای خود تعریف نکنیم، هیچ کار درستی صورت نخواهد گرفت. اگر برنامه‌ریزی نکنیم، اگر همت نکنیم، اگر حرکت نکنیم، به مقصد نخواهیم رسید» (مقام معظم رهبری، ۱۳۸۳/۰۴/۱۷).

در شرایطی که همه کارشناسان و تحلیلگران از زوایای مختلف مشغول تحلیل و واکاوی امور بودند، رهبر انقلاب از دریچه دیگری به رویدادها نگریسته و نگرانی خود در این باره را در بیانات مختلف ابراز داشتند: رهبر انقلاب با نگاهی کلان به تحولات منطقه، تهدیدات ناشی از نفوذ آمریکا و دیگر قدرت‌های فرامنطقه‌ای را مورد تأکید قرار دادند و ضرورت رصد دقیق دشمن و طراحی اقدامات مبتنی بر شناخت واقعیت‌ها و توانمندی‌های کشور را مطرح کردند (مقام معظم رهبری، ۱۳۹۴/۱/۱؛ ۱۳۹۲/۰۶/۱۴). ایشان تأکید کردند که تصمیم‌گیرندگان و استراتژیست‌ها باید با توجه به نقشه دشمن و اهداف آن، سه مؤلفه کلیدی را در نظر داشته باشند: اول، ایجاد تمدن اسلامی؛ دوم، تدوین راهبردهای عمومی و کلی؛ و سوم، تحلیل دقیق واقعیت‌ها و ظرفیت‌های منطقه. این رویکرد، چارچوبی برای سناریونگاری و تصمیم‌گیری راهبردی فراهم می‌کند؛ به طوری که گزینه‌های مختلف اقدامات کشور براساس تهدیدات و فرصت‌های واقعی شناسایی و ارزیابی شود.

۳-۵. گفتمان‌سازی

یکی از حوزه‌هایی که مورد توجه خاص مقام معظم رهبری می‌باشد، حوزه گفتمان‌سازی است. گفتمان به معنای نظام ارزش‌ها، قواعد و معانی در یک زمینه است که دارای تأثیرات مستقل بوده و بر کلیه ابعاد و جوانب حیات اجتماعی سایه می‌افکند (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۸۷، ص ۷۵-۷۴). «ما امروز در مسائل فضایی، هسته‌ای، نانو، فناوری زیستی و دیگر موارد گوناگون، پیشرفت‌های زیاد و مهمی داریم؛ این پیشرفت‌ها ناشی از گفتمان‌سازی است» (مقام معظم رهبری، ۱۳۹۵/۰۶/۰۳).

۴-۵. راهبرد دفاع ترکیبی

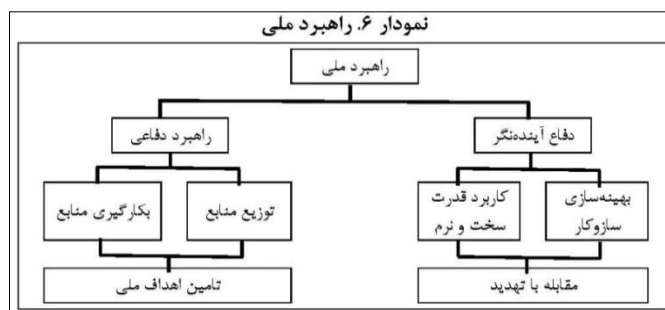
راهبرد دفاع ترکیبی به عنوان یکی از ارکان مهم و زیرمجموعه راهبرد ملی کشورها، مورد توجه سیاستمداران قرار دارد. این راهبرد عبارت است از: «چگونگی توزیع و به کارگیری منابع، مقدرات و

ابزارهای ملی برای تأمین اهداف دفاعی» (نوذری، ۱۳۹۵، ص ۴۱). از دیدگاه رهبر انقلاب، اجزای راهبرد دفاعی شامل موارد زیر است:

- سند دفاعی ملی که همان روحیه انقلابی و دینی مردم است و یکی از سه عنصر اصلی حفظ امنیت کشور محسوب می‌شود.

- تشکیلات نظامی و امنیتی کشور که نقش مهمی در تأمین امنیت ملی ایفا می‌کنند.

- مسئله فنی و ابزارهای دفاعی که توانمندی‌های فناورانه و تسلیحاتی را شامل می‌شود.

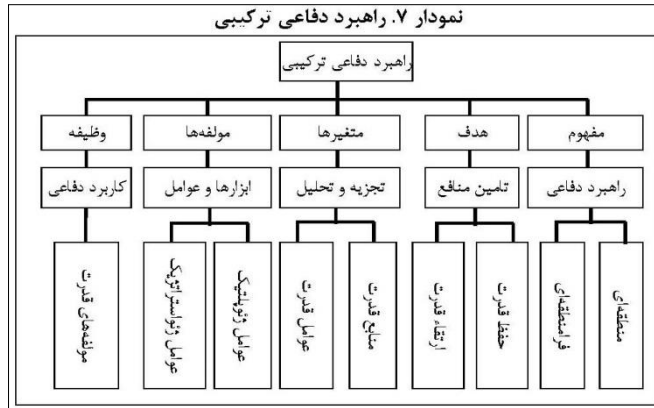

رهبر انقلاب در این خصوص می‌فرماید: «اینکه کشور بتواند از خودش دفاع کند و دیگران بدانند که این قدرت دفاعی در کشور وجود دارد، بسیار مهم است» (مقام معظم رهبری، ۱۳۹۵/۶/۳). راهبرد دفاع ترکیبی همچنین به‌عنوان «علم و هنر به‌کارگیری همه قدرت کشور در جهت دفع تهدیدها و تأمین امنیت ملی» تعریف شده است (محمدزاده و نوروزی، ۱۳۷۸، ص ۱۵). رهبر انقلاب بر تقویت توان دفاعی کشور تأکید دارند و بیان می‌کنند: «دشمن، قدرت دفاعی کشور را نمی‌تواند تحمل کند؛ بنابراین، یکی از اساسی‌ترین کارها این است که ما ابزارهای دفاعی مان را تقویت کنیم. هرکدام از این سه عامل یعنی روحیه مردم، استحکام تشکیلاتی دستگاه‌های حافظ امنیت و تقویت ابزارهای دفاعی، اگر تضعیف شوند، به ضرر ما خواهد بود» (مقام معظم رهبری، ۱۳۹۵/۶/۳). همان‌گونه که در نمودار شماره (۷) ملاحظه می‌شود، بخش اعظم منابع، ابزارها و مؤلفه‌های قدرت ملی یک کشور، شامل عوامل ژئوپلیتیک و ژئواستراتژیک است. دفاع آینده‌نگر نیز متناسب با راهبرد دفاعی، ترکیبی از استراتژی‌ها و تاکتیک‌های سخت و نرم محسوب می‌شود.

۱-۴-۵. نقش شرایط جغرافیایی در راهبرد دفاعی

شرایط جغرافیایی، نقش تعیین‌کننده‌ای در قدرت ملی یک کشور ایفا می‌کند و در نتیجه، بر راهبرد آن کشور تأثیر می‌گذارد. عواملی مانند وسعت سرزمینی، وضعیت طبیعی، همسایگان، شرایط اقلیمی و نوع منافع کشور، تا حد زیادی بر رویکردهای سیاسی و راهبرد نظامی ایران اثرگذار است. بر این

اساس، «تفکر ملی» استراتژیست‌های ایران نیز تحت‌تأثیر این عوامل قرار می‌گیرد (متقی، بی‌تا).

۵-۵. هوشیاری نسبت به مسائل منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای

آینده‌نگری نسبت به مسائل منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای و توانایی درک وضعیت متغیر آنها، یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌ها در حوزه دفاع آینده‌نگر است. تهدیدات منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای همواره در حال تغییر هستند و در صورت عدم تحول متناسب با آنها، تحقق بازدارندگی امکان‌پذیر نخواهد بود. هوشیاری نسبت به این مسائل بارها از سوی رهبر معظم انقلاب مورد تأکید قرار گرفته است: مقام معظم رهبری (۱۳۹۴/۰۲/۲۶): «سال‌ها است که ما اعلام کرده‌ایم آماده هستیم با کشورهای منطقه دور هم بنشینیم و به کمک یکدیگر، خلیج فارس را امن کنیم، دست متجاوزان را در این منطقه کوتاه نماییم و نگذاریم کسی به حقوق دیگری تجاوز کند». مقام معظم رهبری (۱۳۹۶/۱۰/۲۶): «آن‌طور که انسان احساس می‌کند، امروز دنیا آستن تحولات مهمی است. باید در این تحولات نقش ایفا کرد». مقام معظم رهبری (۱۳۹۶/۱۲/۱۷): «آمریکا به ما می‌گوید شما چرا در منطقه حضور دارید! ما اگر در منطقه حضور داریم، باید از شما اجازه بگیریم؟ ما برای حضور در منطقه باید با دولت‌های منطقه مذاکره کنیم. شما چرا در اینجا هستید؟ اینجا منطقه ما است، خودمان با مردم و دولت‌های منطقه مذاکره می‌کنیم».

۵-۶. سرعت واکنش

با توجه به سرعت تغییرات منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای و وابستگی راهبردهای اتخاذشده به زمان، لازمه دفاع آینده‌نگر، سرعت واکنش به تهدیدات و عکس‌العمل در برابر چالش‌ها است. در این راستا، دسترسی سریع نظام به سازوکارها و ابزارهای سخت و نرم برای دفاع، امری حیاتی محسوب می‌شود.

۷-۵. مواجهه فعالانه

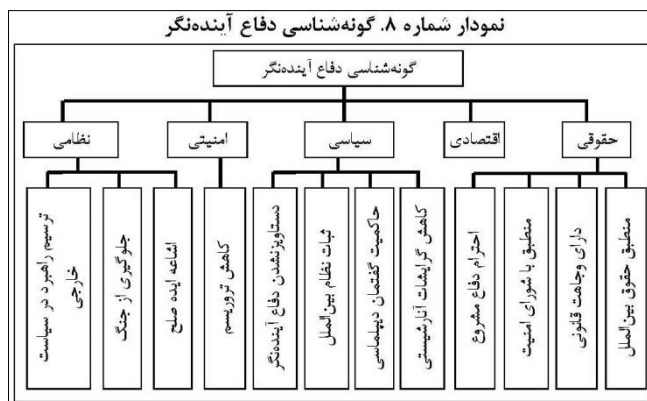
مواجهه فعالانه به این معنا است که یک نظام سیاسی با بهره‌گیری از توانمندی‌های نظامی و سیاسی و به‌کارگیری شیوه‌های منعطف، تهدیدات منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای را به فرصت تبدیل کرده و امنیت و منافع ملی خود را تأمین کند. مقام معظم رهبری بارها بر این نکته تأکید کرده‌اند که احساس توانمندی و بهره‌گیری از ظرفیت‌های داخلی، موجب عقب‌نشینی دشمن و تبدیل تهدیدها به فرصت می‌شود (مقام معظم رهبری، ۱۳۹۰/۰۷/۲۰؛ ۱۳۹۳/۱۲/۲۱؛ ۱۳۹۶/۰۶/۲۶). به گفته ایشان، تجربه محدودیت‌ها و تحریم‌ها، زمینه‌ساز نوآوری و ابتکار در حوزه‌های مختلف شده و نشان می‌دهد که تهدیدها می‌توانند به محرک پیشرفت و تقویت امنیت ملی تبدیل شوند.

۸-۵. کاربرد راهبرد یا تاکتیک مناسب

یکی از مؤلفه‌های اساسی دفاع آینده‌نگر، طراحی تاکتیک‌های دفاعی کوتاه‌مدت و میان‌مدت متناسب با تهدیدهای قریب و بعید است. اگرچه بیانات مقام معظم رهبری (۱۳۹۴/۰۴/۲۰) بیشتر بر حضور معنوی و نفوذ گسترده جمهوری اسلامی در منطقه تأکید دارد؛ این رویکرد می‌تواند به‌عنوان ابزار نرم در راستای تاکتیک‌های دفاعی میان‌مدت تلقی شود. نفوذ معنوی ایران در سطح منطقه موجب محدودسازی اقدامات دشمن و افزایش قدرت چانه‌زنی در مذاکرات منطقه‌ای و بین‌المللی شده است. به این ترتیب، حضور غیرمادی کشور در منطقه یکی از مؤلفه‌هایی است که امکان طراحی و اجرای تاکتیک‌های دفاعی منعطف و مؤثر را فراهم می‌کند.

۶. گونه‌شناسی دفاع آینده‌نگر

گونه‌شناسی دفاع آینده‌نگر، از محوری‌ترین مباحث این حوزه به‌شمار می‌رود. مقام معظم رهبری، دفاع آینده‌نگر را در ابعاد حقوقی، اقتصادی، سیاسی، نظامی و امنیتی تعریف کرده‌اند (فصیحی، ۱۳۹۴).

۱-۶. حقوقی

به لحاظ نظری، فهم دقیق دکترین امنیت ملی و نحوه پاسخگویی به تهدیدات تا به امروز بدون ادراک اندیشه‌های راهبردی مقام معظم رهبری ممکن نبوده است (برزگر و رضائی، ۱۳۹۵، ص ۱۱). اصول دفاعی معمولاً توسط رهبران ارشد کشورها به عنوان راهبرد نظام سیاسی تعیین می‌شود (مرادپیری، ۱۳۹۱ ب، ص ۸۳). با این حال، اسلام استفاده از خشونت را به عنوان اصل نمی‌داند (مقام معظم رهبری، ۱۳۷۹/۰۱/۲۶) و دفاع از حقوق مسلمانان در هر نقطه جهان را جزو اصول خود می‌داند (مقام معظم رهبری، ۱۳۸۱/۰۳/۱۴). از منظر حقوق بین الملل نیز توسل به زور به طور کلی ممنوع است؛ اما منشور ملل متحد دو استثناء قائل شده است: اول، دفاع مشروع و دوم، اعمال زور با مجوز شورای امنیت (یزدانفام، ۱۳۸۶، ص ۳۹۰). بدین ترتیب، راهبرد دفاع آینده‌نگر ایران همزمان مبتنی بر اصول دینی و چارچوب‌های حقوقی بین‌المللی طراحی شده است؛ به طوری که اقدام نظامی تنها در شرایط مشروع و متناسب امکان‌پذیر است.

۱-۱-۶. مؤید اصول حقوق بین الملل

راهبرد جنگ پیش‌دستانه و پیشگیرانه، مبانی و اصول حقوق بین‌الملل را بی‌اعتبار ساخته است. بنا به گفته سر مایکل هوارد، رئیس‌جمهور وقت آمریکا، جورج بوش پسر، در حال نابود کردن تمام ساختار حقوق بین‌الملل بوده است (قاسمیان و فلاح‌نژاد، ۱۳۸۷، ص ۱۰۸).

۲-۱-۶. وجاهت قانونی دفاع آینده‌نگر

«اسلام دین جامعی است؛ دین یک‌بُعدی نیست. آنجایی که حکومت اسلام در مقابل زور و تجاوز از قانون قرار می‌گیرد، باید با قدرت و قاطعیت رفتار کند» (مقام معظم رهبری، ۱۳۷۹/۰۱/۲۶). با توجه به مفهوم و شرایط قاعده عرفی و قطعنامه‌های ۱۳۶۸ و ۱۳۷۳ شورای امنیت، در حقوق بین‌الملل، جنگ پیش‌دستانه و پیشگیرانه غیرقانونی محسوب می‌شود؛ چنان‌که در مورد حمله آمریکا به عراق، دبیرکل سازمان ملل متحد، آن را «غیرقانونی و نامشروع» اعلام کرد (قاسمیان و فلاح‌نژاد، ۱۳۸۷، ص ۱۰۸). لذا، این معیارهای محدودکننده، حملات پیشگیرانه را ممنوع و حملات پیش‌دستانه را مقید و مشروط می‌سازد (یزدانفام، ۱۳۸۶، ص ۳۹۰).

۳-۱-۶. محدودیت استفاده از خشونت و چارچوب حقوق بین‌الملل

«خشونت غیرقانونی، نه فقط بد است، بلکه جنایت است و باید با آن مقابله شود. این نظر اسلام است» (مقام معظم رهبری، ۱۳۷۹/۰۱/۲۶). جنگ پیش‌دستانه و پیشگیرانه آمریکا علیه افغانستان و عراق، برخلاف بند ۴ ماده ۲ منشور سازمان ملل متحد بود (قاسمیان و فلاح‌نژاد، ۱۳۸۷، ص ۱۰۹).

۴-۱-۶. احترام به اصل دفاع مشروع

در زمینه استثناء برای توسل به زور، دو اصل مهم در حقوق بین الملل همواره مورد توجه حقوقدانان قرار گرفته است:

۱) **ضرورت دفاع:** کشور مورد تهاجم صرفاً می تواند اقداماتی انجام دهد که برای دفع حمله ضروری باشد.

۲) **تناسب دفاع:** اقدامات دفاعی نباید متوجه اهداف غیرنظامی شود.

بر این اساس، استراتژی های جنگ پیش دستانه و پیشگیرانه آمریکا علیه افغانستان و عراق، در تعارض کامل با ماده ۵۱ منشور ملل متحد که استفاده از زور برای دفاع از خود را مجاز می داند، قرار دارد (قاسمیان و فلاح نژاد، ۱۳۸۷، ص ۱۱۰-۱۱۱).

۲-۶. اقتصادی

مقام معظم رهبری تأکید کرده اند که امنیت، زیربنای همه پیشرفت های یک ملت است و بدون آن، اقتصاد، فرهنگ و سعادت عمومی پایدار نخواهند بود (مقام معظم رهبری، ۱۳۹۴/۰۷/۱۵). از این منظر، حفظ امنیت ملی پیش شرط توسعه اقتصادی است و هر راهبرد دفاعی یا امنیتی، مستقیماً با ظرفیت های اقتصادی کشور مرتبط است. از نظر چالمرز جانسون، صرف منابع اقتصادی در پروژه های بزرگ نظامی منجر به کاهش بودجه آموزش، بهداشت و امنیت شهروندان خواهد شد. پیگیری راهبرد جنگ پیش دستانه و پیشگیرانه، افزایش فزاینده بودجه نظامی آمریکا را در پی داشته؛ که تعادل سیستمی این کشور را برهم زده است (قاسمیان و فلاح نژاد، ۱۳۸۷، ص ۱۱۹).

۳-۶. نظامی

مقام معظم رهبری در خصوص عدم استفاده ابزاری از دفاع آینده نگر می فرمایند: «ما قصد سیطره بر دنیا نداریم» (مقام معظم رهبری، ۱۳۹۴/۰۲/۲۶). در حالی که مشروع شمردن راهبرد جنگ پیش دستانه و پیشگیرانه از سوی یک دولت نیرومند باعث می شود به تدریج دستاویزی برای دیگر کشورها شود و جهان را به سوی جنگی فراگیر بکشانند (قاسمیان و فلاح نژاد، ۱۳۸۷، ص ۱۱۶). از نظر مقام معظم رهبری، بُعد نظامی دفاع آینده نگر: «تنها عامل رفع تهدید نظامی، اقتدار دفاعی و نظامی و ایجاد ترس و رعب در دشمن بوده و خواهد بود» (مقام معظم رهبری، ۱۳۹۵/۰۶/۲۸). اما آمریکا با اتخاذ راهبرد جنگ پیش دستانه و پیشگیرانه در زمان بوش پسر، از معیارهای واقع گرایانه فراتر رفته و جنگ را بهترین راهبرد برای دفاع از خود دانسته است (قاسمیان و فلاح نژاد، ۱۳۸۷، ص ۱۱۴). مقایسه این دو دیدگاه نشان می دهد که دفاع آینده نگر ایران بر پیشگیری از جنگ و ایجاد قدرت

بازدارنده تمرکز دارد؛ در حالی که برخی قدرت‌های جهانی به جای بازدارندگی، اقدام تهاجمی را محور راهبرد خود قرار داده‌اند.

۱-۳-۶. اشاعه صلح

ایشان در مورد اصالت صلح می‌فرمایند: «اسلام آشکارا بر صلح به مثابه اصل اولیه تأکید کرده است» (حسین خانی، ۱۳۹۲، ص ۶۲).

۲-۳-۶. ترسیم دفاع آینده‌نگر در سیاست خارجی

اقدامات آمریکا در قالب راهبرد جنگ پیش‌دستانه و پیشگیرانه موجب تغییر عمده‌ای در مفهوم دفاع شده است (قاسمیان و فلاح‌نژاد، ۱۳۸۷، ص ۱۱۸).

۳-۳-۶. جلوگیری از اشاعه جنگ

مقام معظم رهبری می‌فرمایند: «ما از هیچ جنگی استقبال نمی‌کنیم، ما به هیچ جنگی مبادرت نمی‌کنیم و پیش‌دستی هم نمی‌کنیم» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۴/۰۴/۲۷). در حالی که دولت بوش تلاش می‌کرد از واژه «جنگ پیشگیرانه» که اشاره به جنگی بالقوه در آینده دارد، استفاده کند و جنگ‌های آمریکا را مشروع جلوه دهد؛ به عقیده آیزنهاور، جنگ پیشگیرانه امری ناممکن بود (رضایی، ۱۳۸۳، ص ۳۰۸).

۴-۶. امنیتی

به عقیده مقام معظم رهبری: «جمهوری اسلامی در حال یک مبارزه سخت و همه‌جانبه در زمینه امنیتی است؛ اما جنگ‌های امنیتی سخت‌تر از جنگ‌های متعارف است» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۶/۱۲/۲۴). چالمرز جانسون در کتاب «مصائب امپراتوری» می‌نویسد: «راهبرد جنگ پیش‌دستانه و پیشگیرانه منجر به یک جنگ همیشگی می‌شود که اعمال تروریستی بیشتری علیه آمریکایی‌ها در سراسر جهان را در پی دارد و موجب وابستگی بیشتر کشورهای کوچک‌تر به سلاح‌های کشتار جمعی برای دفع امپریالیسم خواهد شد» (جانسون، ۱۳۸۴، ص ۴۱۶).

۱-۴-۶. کاهش تروریسم

«مقام معظم رهبری می‌فرمایند: «آمریکایی‌ها ادعا می‌کنند می‌خواهند با تروریسم مبارزه کنند، در حالی که خطرناک‌ترین گروه‌های تروریستی را خودشان به وجود آورده‌اند؛ داعش را چه کسی ایجاد کرد؟ خودشان اعتراف می‌کنند که در شکل‌دهی داعش نقش داشته‌اند» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۴/۰۲/۲۶). در مقابل، جمهوری اسلامی ایران براساس راهبرد دفاع آینده‌نگر عمل کرده و «ملت ایران معتقد به دفاع از مظلوم است» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۳/۰۵/۰۱).

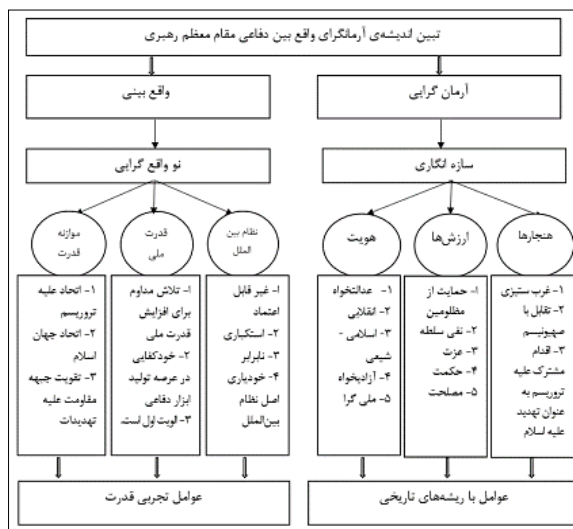
۷. نتیجه گیری

دستیابی به امنیت پایدار و قابل اعتماد، نیازمند الگویی مشخص و راهبردهایی دقیق و متناسب با شرایط مختلف است. ایران بعد از انقلاب اسلامی با تهدیدات متعدد امنیتی مواجه شد که مقابله با آنها مستلزم اتخاذ سیاست‌های مناسب بود. در این راستا، سیاست‌های کلان نظام برعهده مقام معظم رهبری است که پس از رحلت امام خمینی، رهبری نظام به آیت‌الله خامنه‌ای سپرده شد و ایشان طی سال‌ها توانسته‌اند با سیاست‌گذاری‌های مدبرانه در مواجهه با تهدیدات داخلی و خارجی، امنیت کشور را تضمین کنند.

مطابق با داده‌های پژوهش حاضر، مبانی اندیشه دفاعی مقام معظم رهبری ترکیبی از آرمان‌گرایی و واقع‌گرایی است. این اندیشه دفاعی نه تنها به صورت تئوریک و آرمان‌گرایانه به مسائل نگریسته، بلکه در عمل با توجه به شرایط واقعی و دگرگونی‌های منطقه‌ای و بین‌المللی، راهبردهای مناسبی را اتخاذ کرده است. این رویکرد به‌ویژه در مواجهه با تهدیدات نظامی و امنیتی، به ایران کمک کرده است تا امنیت ملی خود را حفظ کند.

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که مقام معظم رهبری با آگاهی از وضعیت پیچیده بین‌المللی و تهدیدات متعدد، راهبرد تدافعی را از طریق دیپلماسی و گفت‌وگو سازی در عرصه‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و نظامی مطرح کرده‌اند. این راهبرد با توجه به شرایط منطقه‌ای و بین‌المللی، نه تنها به تقویت امنیت داخلی کشور کمک کرده، بلکه در تحولات جهانی نیز مؤثر بوده است. به‌ویژه، در مقایسه با راهبرد جنگ پیشگیرانه و پیش‌دستانه آمریکا، راهبرد دفاع آتی‌نگر مقام معظم رهبری بیشتر بر بازدارندگی و تدابیر پیشگیرانه تأکید دارد. برخلاف سیاست‌های تهاجمی که در مواردی مانند افغانستان و عراق شکست خورده‌اند، دفاع آتی‌نگر ایران با در نظر گرفتن همه ابعاد تهدیدات و با کاهش هزینه‌ها، به‌طور مؤثر از امنیت ملی ایران حفاظت کرده است. پیشنهادات پژوهش شامل تقویت دیپلماسی دفاعی، بهبود توانمندی‌های اطلاعاتی و تحلیل تهدیدات منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای، و واکنش سریع به تهدیدات است. همچنین، ایران باید در عرصه‌های مختلف دفاعی و نظامی همواره به‌روز باشد و با افزایش توان بازدارندگی، از تهدیدات خارجی به‌طور مؤثر پیشگیری کند.

مطابق داده‌های این پژوهش، مبانی اندیشه دفاعی رهبر انقلاب به‌صورت زیر است:

جدول ۱- یافته‌های تحقیق

یافته‌های تحقیق	توضیحات
اندیشه دفاعی آیت‌الله خامنه‌ای	ترکیبی از آرمان گرایی و واقع گرایی، که در آن به شرایط واقعی و تهدیدات مختلف منطقه‌ای و بین‌المللی توجه شده است.
راهبرد تدافعی	تأکید بر استفاده از دیپلماسی و گفت‌وگو در عرصه‌های سیاسی، نظامی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی برای مقابله با تهدیدات امنیتی.
واقع گرایی در سیاست دفاعی	استفاده از تحلیل‌های دقیق اطلاعاتی و واقعیات شرایط منطقه‌ای و جهانی برای اتخاذ تصمیمات راهبردی مؤثر.
پیشگیری و بازدارندگی	ایجاد بازدارندگی از طریق تقویت توانمندی‌ها در تمامی ابعاد دفاعی و اطلاعاتی، به‌ویژه در مقابل تهدیدات نظامی و امنیتی.
مقایسه با راهبرد آمریکا	در مقایسه با راهبرد جنگ پیشگیرانه و پیش‌دستانه آمریکا، راهبرد آیت‌الله خامنه‌ای مبتنی بر دفاع آتی‌نگر با تأکید بر بازدارندگی و پیشگیری از جنگ است.
تحولات منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای	توجه به تحولات سیاسی و امنیتی در سطح منطقه‌ای و جهانی برای تطبیق راهبردهای دفاعی و امنیتی.
موقعیت‌های راهبرد دفاع آتی‌نگر	توانمندی در کاهش هزینه‌ها و حفظ امنیت ملی ایران در برابر تهدیدات منطقه‌ای و جهانی، به‌ویژه در مقایسه با شکست‌های راهبردهای تهاجمی غربی.
نقش دیپلماسی دفاعی	برقراری ارتباطات دیپلماتیک مؤثر برای تحکیم موقعیت ایران و پیشگیری از تهدیدات با استفاده از دیپلماسی فعال و سازنده در عرصه بین‌المللی.
مهم‌ترین اقدامات لازم	تقویت دیپلماسی دفاعی، بهبود توانمندی‌های اطلاعاتی، واکنش سریع به تهدیدات، افزایش بازدارندگی و ارتقای توان نظامی و اطلاعاتی کشور.
نتیجه‌گیری کلی	راهبرد آیت‌الله خامنه‌ای در مقابله با تهدیدات نظامی و امنیتی مبتنی بر ترکیب آرمان گرایی و واقع گرایی، توانسته است امنیت ملی ایران را تأمین کند.

منابع

- اصفهان‌ای، اصغر صالح؛ نظامی‌پور، قدیر؛ کاظمی قمی، حسن؛ فرجی، ایرج (۱۳۹۹). الگوی جبهه مقاومت از دیدگاه امام خامنه‌ای. *مطالعات دفاعی/استراتژیک*، ۱۸ (۸۲)، ص ۸۱-۹۸.
- برزگر، کیهان، مسعود رضائی (۱۳۹۵). راهبرد دفاعی ایران از منظر آیت‌الله خامنه‌ای. *مطالعات راهبردی*، شماره ۷۴، ص ۳۳-۷.
- جانسون، چالمرز (۱۳۸۴). *مصائب امپراتوری؛ امپریالیسم نظامی آمریکا در قرن ۲۱*. ترجمه عباس کاردان و حسین سعیدکلاهی خیابان. تهران: ابرار معاصر.
- حسین‌خانی، نورالله (۱۳۹۲). *مبانی نظری اندیشه‌های دفاعی امام خامنه‌ای*. تهران: دانشگاه صنعتی مالک اشتر.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۴/۰۴/۲۷). *خطبه‌های نماز عید فطر*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=30331>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۴/۰۱/۰۱). *بیانات در حرم مطهر رضوی*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=29236>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۳/۰۵/۰۱). *بیانات در دیدار دانشجویان*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=27046>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۵/۰۶/۰۳). *بیانات در دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=34162>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۷۵/۰۱/۰۴). *بیانات در اجتماع زائران و مجاوران حرم رضوی*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2791>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۲). *سند چشم‌انداز بیست‌ساله ۱۴۰۴: ابلاغیه به سران قوای جمهوری اسلامی ایران*.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۱/۰۳/۱۴). *بیانات در مراسم سیزدهمین سالگرد رحلت امام خمینی*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3126>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۲/۰۶/۱۴). *بیانات در دیدار رئیس و اعضای مجلس خبرگان رهبری*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=23810>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۴/۰۷/۱۵). *بیانات در دیدار فرماندهان و کارکنان نیروی دریایی سپاه و خانواده‌های آنان*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=31024>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۳/۰۴/۱۷). *بیانات در دیدار دانشجویان و اساتید دانشگاه‌های استان همدان*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3243>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۶/۱۲/۱۷). *بیانات در دیدار مداحان اهل بیت (ع)*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=39136>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۸/۱۱/۱۹). *بیانات در دیدار فرماندهان و کارکنان نیروی هوایی ارتش*. قابل دسترس در:
<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=44852>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۴/۰۴/۲۰). *بیانات در دیدار جمعی از دانشجویان*. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=30255>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۰/۰۷/۲۰). *بیانات در جمع روحانیون شیعه و اهل سنت کرمانشاه*. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=17659>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۳/۱۲/۲۱). *بیانات در دیدار اعضای مجلس خبرگان رهبری*. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=29151>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۶/۱۲/۲۴). *بیانات در دیدار رئیس و اعضای مجلس خبرگان رهبری*. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=39229>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۷۹/۰۱/۲۶). *بیانات در خطبه‌های نماز جمعه تهران*. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3002>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۴/۰۲/۲۶). *بیانات در دیدار مسئولان نظام و سفرای کشورهای اسلامی*. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=29736>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۶/۰۶/۲۶). *بیانات در مراسم دانش‌آموختگی دانشجویان دانشگاه علوم انتظامی*. قابل دسترس

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=37687>

در:

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۶/۱۰/۲۶). *بیانات در دیدار شرکت‌کنندگان در کنفرانس اتحادیه بین‌المجالس سازمان*

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=38725>

همکاری اسلامی. قابل دسترس در:

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۵/۰۶/۲۸). *بیانات در دیدار فرماندهان سپاه پاسداران انقلاب اسلامی*. قابل دسترس در:

<https://farsi.khamenei.ir/video-content?id=34403>

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۶۸/۰۸/۲۹). *بیانات پس از بازدید از ستاد کل سپاه پاسداران انقلاب اسلامی*. قابل دسترس

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=11062>

در:

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۶/۰۵/۳۰). *بیانات در دیدار مسئولان وزارت امور خارجه و سفرای جمهوری اسلامی ایران*.

<https://farsi.khamenei.ir/news-content?id=1540>

قابل دسترس در:

دهقانی فیروزآبادی، سید جلال؛ سلیمانی، فاطمه (۱۳۹۷). *سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران و هنجارسازی*

بین‌المللی. *سیاست خارجی*، ۳۲ (۴)، ص ۳۹-۵۶.

دهقانی فیروزآبادی، سید جلال (۱۳۸۷). *چارچوب مفهومی برای ارزیابی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران*.

تهران: دفتر گسترش تولید علم.

رضایی، مهدی (۱۳۸۳). *نومحافظه‌کاران و مسئله مبارزه با تروریسم جهانی*. تهران: ابرار معاصر ایران.

عباسی، مجید (۱۳۹۷). *نظام سلطه و تعارضات آن در روابط بین‌الملل در گفتمان مقام معظم رهبری*. پژوهش‌های

راهبردی سیاست، ۷ (۵۲)، ص ۹-۳۹.

<https://dana.ir/330854>

فصیحی، محمد (۱۳۹۴). *دفاع در اندیشه امام و رهبری*. قابل دسترس در:

قاسمی، فرهاد (۱۳۹۱). *اصول روابط بین‌الملل*. تهران: نشر میزان، چاپ چهارم.

قاسمیان، علی؛ فلاح‌نژاد، علی (۱۳۸۷). *استراتژی جنگ پیشگیرانه ایالات متحده آمریکا علیه عراق در بوته نقد*.

مطالعات سیاسی، شماره ۲، ص ۱۲۰-۱۰۳.

قربانی علی‌آبادی، سید جواد (۱۳۹۰). *دفاع پیشگیرانه در عرصه سیاست خارجی دولت آمریکا (بررسی تطبیقی دوران*

ریاست جمهوری جورج بوش و اوباما). پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشکده علوم سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی

واحد تهران مرکزی.

متقی، ابراهیم (بی‌تا). بررسی عناصر مؤثر بر استراتژی دفاعی جمهوری اسلامی ایران با تأکید بر برنامه اول توسعه. قابل دسترس در: <http://www.ensani.ir/fa/content/67069>

محمدزاده، محمدعلی؛ نوروزی، محمدتقی (۱۳۷۸). فرهنگ استراتژی. تهران: سنا.

مرادپیری، هادی (۱۳۹۱ الف). الگوی دفاعی در اندیشه دفاعی امام خامنه‌ای. دانش راهبردی، شماره ۹، ص ۸۳-۱۱۲.

مرادپیری، هادی (۱۳۹۱ ب). جزوه اندیشه نظامی. پژوهشکده عالی جنگ و علوم دفاعی دانشگاه جامع امام حسین (ع). تهران: بی‌نا.

یزدان‌فام، محمود (۱۳۸۶). ضربه نخست: حمله پیش‌دستانه و پیشگیرانه در سیاست امنیت ملی آمریکا. مطالعات راهبردی، ۱۰(۳۶)، ص ۳۸۳-۳۹۸.

Bell, D. (2010). *Political realism and the limits of ethics*. In: D. Bell (Ed.), *Ethics and world politics* (pp. 93–110). Oxford: Oxford University Press.

Fetic, G.S. (2014). *Fields of classic diplomacy with which defense diplomacy interacts horizontally: Preventive diplomacy, coercive diplomacy*. Revista Academiei Forțelor Terestre, 1(73), p. 10–16.

Finnemore, M. & Sikkink, K. (1998). International norm dynamics and political change. *International Organization*, 52(4), p. 887–917.

Gilpin, R. (1981). *War and change in world politics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Jacobs, A. (2014). *Realism*. In: M. Spindler & S. Schieder (Eds.), *Theories of international relations* (Chapter 2). Abingdon/New York: Routledge.

Katzenstein, P.J. (1996). *The culture of national security: Norms and identity in world politics*. New York: Columbia University Press.

Lebow, R.N. (2013). *Classical realism*. In T. Dunne, M. Kurki, & S. Smith (Eds.), *International relations theories: Discipline and diversity*. Oxford: Oxford University Press.

March, J. & Olsen, J. (1998). The institutional dynamics of international political orders. *International Organization*, 52(4), p. 943–969.

Mearsheimer, J.J. (2001). *The tragedy of great power politics*. New York, NY: W. W. Norton & Company.

McGlinchey, S., Walters, R., & Scheinpflug, C. (2017). *International relations theory*. Bristol, England: Policy Press.

Morgenthau, H. J. (1948). *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*. New York: Alfred A. Knopf.

Onuf, N.G. (1989). *World of our making: Rules and rule in social theory and international relations*. London: Routledge.

Pichler, H.-K. (1998). The godfathers of 'truth': Max Weber and Carl Schmitt in Morgenthau's theory of power politics. *Review of International Studies*, 24(2), p. 185–200.

Rendall, M. (2006). Defensive realism and the Concert of Europe. *Review of International Studies*, 32(3), p. 523–540.

Spindler, M. (2013). *International relations: A self-study guide to theory*. Opladen, Berlin,

Toronto: Barbara Budrich Publishers.

Waltz, K.N. (1979). *Theory of international politics*. New York, NY: McGraw-Hill.

Wendt, A. (1992). Anarchy is what states make of it: The social construction of power politics. *International Organization*, 46(2), p. 391–425.

Zakaria, F. (1998). *From Wealth to Power: The Unusual Origins of America's World Role*. Princeton, NJ: Princeton University Press.